

## På uppdrag i Prag

När första världskriget slutade 1918 var det knappast någon som kunde förutspå att världen drygt tjugo år senare skulle kastas in i ytterligare ett förödande världskrig. En ny världsordning hade inträtt efter krigets slut och Europas karta hade förändrats på ett dramatiskt sätt. Habsburgsmonarkins nederlag 1918 hade lett till dess sönderfall och i kölvattnet av detta, bildandet av republikerna Tjeckoslovakien och Österrike. I Tjeckoslovakien fanns stora skillnader mellan de olika befolkningsgrupperna vad gällde kultur och ekonomi. Drygt hälften av landets invånare var tjecker medan resten av befolkningen bestod av slovakar, tyskar, ungrare, ruthener och polacker. Landets utrikespolitik leddes under nästan hela mellankrigstiden av Eduard Benes. Han försökte under sin tid som ledare att gardera landet mot tyska expansionssträvanden. De tyska nationalisterna såg i Tjeckoslovakien en konstgjord stat med syfte att hindra en tysk ekonomisk och politisk dominans över Öst- och Sydosteuropa. Efter nazisternas maktövertagande i Tyskland 1933 skärptes de politiska motsättningarna dels inom Tjeckoslovakien, dels mellan detta land och Tyskland.

I Sverige försågs regering och försvarsstab med underrättelser om utvecklingen i Tyskland, Tjeckoslovakien och Österrike av de svenska beskickningarna. Enligt rutinerna för rapporteringen skulle beskickningschefen eller hans närmaste man lämna kvartalsrapporter och rapportera särskilda händelser samt bedöma den framtida utvecklingen.

Chefen för svenska beskickningen i Prag var från januari 1938 minister Folke Malmar.

I Prag fanns även en militärattachébefattning som inrättats hösten 1936 och som kombinerades med samma tjänst i Warszawa. Från sommaren 1937 innehades denna av överstelöjtnant Carl-Axel Torén som vanligen vistades i Warszawa. På hösten 1937 försågs beskickningen i Prag med ett biträde till militärattachén. Tjänsten besattes av dåvarande löjtnanten vid Värmlands regemente, Gösta Schildt från Karlstad. Gösta Schildt stod på en erfarenhetsmässigt god grund när han anlände till Prag med hustru Friedel och sonen Jurgen. Med en tjänstgöringsperiod som biträde åt militärattachén i Tallinn, bakom sig, var han väl förtrogen med de uppgifter som väntade honom. De militära attachéerna skrev rapporter ställda till försvarsministern. I princip fick dessa rapporter endast innehålla fackmilitära uppgifter och bedömningar. Allmänpolitiska bedömningar gjordes i de rapporter och handbrev som sändes till Försvarstabens Underrättelseavdelning. Schildt rapporterade regelbundet till chefen för underrättelseavdelningen, överstelöjtnant Carlos Adlercreutz. I Värmlands Landstormsförbunds arkiv, som förvaras i Folkrorelsernas arkiv för Värmland, har kopior av Gösta Schildts dramatiska rapportering blivit bevarade. Från hösten 1937 rapporterades det från beskickningen i Prag om ett ökat tyskt tryck mot Tjeckoslovakien. Således hade den tyska tidningspressen som styrdes av Goebbels trappat upp sin våldsamma propaganda mot Prag. Efter att Österrike införlivats med Tyskland den 15 mars 1938 försämrades Tjeckoslovariens strategiska läge avsevärt.

Under hösten steg spänningen och oron i de s.k. sudettyska områdena där de tyska minoriteterna bodde. Den 10 september företog Schildt en resa till dessa områden tillsammans med minister Malmar. Längs vägen såg de med jämna mellanrum militära avspärningar och mindre truppavdelningar förlagda i byarna. Väl framme i samhällena vid den tyska gränsen kunde de båda svenskarna konstatera att lugnet rådde, men överallt patrullerade polis och gendarmer. Spår efter strider mellan ordningsmakten och det nazistiska partiet var synbara, och i Karlsbad och Eger var ett stort antal butiksfönster i judiska och tjeckiska affärer sönderslagna. På vägen tillbaka till Prag passerade Schildt och Malmar ett stort antal flyttlass på väg mot Prag. Enligt uppgift i Karlsbad var det huvudsakligen judar som flyttade från gränsområdena. Sedan försommaren 1938 hade Hitler

planerat ett anfall mot Tjeckoslovakien om intesudettska områdena införlivades med Tyskland. Under september ökade intensiteten i de diplomatiska kontakterna i Prag. Den 17:e samma månad återkom Tysklands flygattaché, major Friedrich Möricke, till Prag efter ett besök i Berlin. Två dagar senare sökte Schildt upp honom för att få hans syn på det spända läget. Under samtalet meddelar Schildt att han tänker stanna kvar i Prag trots den överhängande krigsrisk. På frågan om när kriget kommer att bryta ut, svarar Möricke att det blir i slutet av september månad och att möjligheten till en fredlig lösning bara är en procent. Enligt Möricke så frågar sig alla i Tyskland " varför Hitler väntar med att befria de förtryckta sudettyskarna ". Major Möricke yttrade vidare att den tyska legationens medlemmar fått order att vara kvar i Prag " vad som än händer ". Han avslutade samtalet med att säga : " Men tjeckerna kanske lastar in oss i en järnvägsvagn och sända i väg oss ".

Den 23 september mobiliserade den tjeckoslovakiska försvarsmakten. I både Berlin och Prag höll man ett krig för oundvikligt. Liksom alla andra diplomater började de svenska sända hem sina familjer. Tjeckernas stridsmoral rapporterades vara hög. Schildt meddelade att den engelske militärattachén, överstelöjtnant Stronge, hoppades att Tjeckoslovakien skulle försvara sig och snabbt få hjälp av västmakterna. Enligt Stronge gällde det att hejda Hitler nu. Stronge ansåg att Hitler ingalunda var ute efter endast de sudettyska områdena utan hela Böhmen och Mähren samt ytterligare områden i öster.

I slutet av september rapporterade Schildt till försvarsstaben att det rådde fullständig krigspsykos i Prag. I affärerna var det överfullt av folk som hamstrade varor och många köpte gasmasker i rädsla för luftangrepp. Enligt den svenska rapporteringen var de tjeckiska medborgarna för ett militärt motstånd om tyskarna skulle gå till anfall. En restaurangägare sa till Schildt en dag: " Aldrig komma vi att utlämna våra gränsbefästningar, å vilka vi nedlagt milliarder. Tre fjärdedelar av oss komma att dö, men vi komma att resa oss igen ". Den känsla av uppbrottsstämning som rådde i Prag dessa dagar nådde också den svenska beskickningen. I händelse av krigsutbrott ryktades det om att militärattachéerna skulle följa med det tjeckiska högkvarteret. Vid beskickningen vidtog man också säkerhetsåtgärder inför eventuella luftangrepp. Schildt noterar att han håller det för osannolikt att tyskarna skulle bomba Prag och särskilt inte legationskvarteren.

Som ett sista försök att rädda freden i Europa samlades Storbritanniens, Frankrikes, Italiens och Tysklands ledare i Munchen den 29 september, för att lösa den tjeckoslovakiska krisen. Utan att höra den tjeckiska regeringen bestämdes att Tyskland skulle få ockupera de sudettyska områdena mellan den 1 och 10 oktober. Munchenöverenskommelsen berövade Tjeckoslovakien över 4 miljoner av dess invånare och nästan 35 % av dess territorium. Under den följande perioden uppmuntrade Tyskland ytterligare separatiststrävanden i den tjeckoslovakiska republiken. Efter nyår 1939 rapporterades vaga rykten om tyska aktioner mot Tjeckoslovakien kommande vår.

Lördagen den 11 mars var Gösta Schildt inbjuden på lunch till ungerske ministern Vettstein tillsammans med den tyske, polske, italienske och ungerske militärattachén. Den slovakiska frågan var brännande och man diskuterade Tysklands roll i Slovaekiens strävanden att lösgöra sig från den tjeckiska republiken. Under lunchen satt Schildt till höger om den tyske militärattachén, överste Rudolf Toussaint. Han försökte få den tyske överstens syn på dagsläget, men trots att det alltid rått ett hjärtligt förhållande dem emellan, hade han aldrig sett Toussaint så förtegen som vid detta tillfälle. Efteråt skrev Schildt: " Föga anade vi då, att landet nästa lördag skulle varit besatt sedan fyra dagar av tyskarna ".

Onsdagen den 15 mars steg Schildt upp som vanligt kl. 07.00. När han höll på att göra sig i ordning kom hans värdinna instörtande, gråtande, och meddelade : " Nu är tyskarna här ". Schildt begav sig genast till legationen där minister Malmar redan

var i tjänst. Han fick order av ministern att omedelbart bege sig ut till Dresdenvägen, i utkanten av Prag, för att se om tyskarna nått till förstäderna. En lätt snöyra började blåsa upp, men utanför staden märktes inget spår av den förestående inmarschen. Tillbaka inne i staden vid Vaclavplatsen var det packat med folk och de tyska truppernas ankomst kunde väntas när som helst. Omkring halv elva dånade de motoriserade tyska kolonnerna över Graben förbi Vaclavplatsen längs Narodni Trida in i Prag. Under den pågående inmarschen noterade Schildt att allmänheten förhöll sig lugn men runt omkring sig såg han resignerade människor och han kände den djupa tragiken i det som höll på att hända. " När så folket i sin förtvivlan tog upp den tjeckiska nationalsången för att få utlopp för sina känslor och man stod där, med hatten i hand och snön piskande i ansiktet, kunde man ej annat än känna den största och varmaste sympati för detta folk ". Vidare skriver han att de tyska trupper som trängde in i Prag var helt motoriserade. Det fanns stora mängder fältgendarmen och Gestapo samt mindre SS-förband bland trupperna. Han såg hur de tyska bilarna körde fram till bensinstationerna för att hämta sin bensin och de tjeckiska officerarna kunde bara stillatigande bevittna det hela.

I en av sina rapporter till försvarsstaben redogjorde Schildt för ett överraskande möte. Mitt under den pågående inmarschen kom han i samspråk med en man som " såg påfallande militärisk ut " och som presenterade sig som hemlig tysk agent. Han föreställde sig som ryttmästare Rentz och talade om att han varit officer i kriget. Till en början var Schildt misstänksam mot honom för att han såg lite " deksam " ut och saknade fyra tänder i överkäken. Men snart försvann misstankarna och de båda satte sig på ett kafé vid Legionärbron mitt emot Nationalteatern, för att där beskåda den fortsatta inmarschen. Rentz berättade vidare att det svåraste offer han gjort som hemlig agent var att han fått draga ut fyra tänder. Detta hade varit nödvändigt för att han lättare skulle kunna uppträda på arbetarkrogarna och där avlyssna stämningen bland folk. Hans åsikt om den kommande politiska utvecklingen var att den polska frågan först skulle komma till en lösning. Angående Ungern så trodde han inte att Tyskland skulle antasta det landets självständighet. Under samtalsgången frågade Schildt hur han arbetade. Rentz förklarade att han hade olika metoder för att få människor att lämna upplysningar. De flesta människor har en samlarvurm, förklarade Rentz, och en alldeles speciell vurm är frimärkssamlandet. Han tog upp en elegant bok med ostämplade tyska frimärken som var värda många hundra riksmark. Genom sådana frimärken hade han fått många värdefulla upplysningar. De båda herrarna skiljdes åt efter att ha fått god personlig kontakt och med ett löfte att höras igen. Efter några dagar ringde ryttmästare Rentz för att säga adjö inför sin förestående semesterresa till Siebenburgen. Rentz lovade till sist att skicka ett kort från en plats som skulle väcka en viss förvåning.

I april 1939 hemkallades Gösta Schildt från sin tjänstgöring i Prag. Innan han reste gjorde han avskedsvisiter hos militärattachéerna. På den tyska legationen mottogs han av överste Toussaint. Samtalet gled in på de senaste händelserna och Schildt refererade till tidigare samtal där översten påstått att Tjeckoslovakien skulle få leva fritt och oberoende efter sudetområdenas avträddande. Toussaint blev något generad över påminnelsen och tog med sig den svenske kaptenen fram till kartan och förklarade Tjeckoslovariens geografiska läge som ett hot mot Tyskland. Besöket hos den polske militärattachén, överste Noel, var den sista i raden av visiter. Översten verkade ganska nervös, men framhöll att det inte kommer att bli tal om ett frivilligt överlämnande av en tumsbred mark till Tyskland. Han förklarade vidare att om Tyskland vill ha delar av polska korridoren innebär detta omedelbart krig. Schildt avslutade sin rapportering från Prag med att konstatera att genom ockupationen av Tjeckoslovakien har Hitler brutit mot sina tidigare framförda synpunkter, att han inte ville ha

några minoriteter inom sitt område. " Man frågar sig därför : Vilket folk skall härnäst råka under Hitlers välde ? "

Väl hemma i Karlstad fortsatte Gösta Schildt sin tjänstgöring vid Värmlands regemente. Hans erfarenheter av internationell diplomati i både Tallinn och Prag hade gett honom värdefulla insikter om vart Europa var på väg. Han hade också på nära håll fått beskåda resultatet av Hitlers hänsynslösa expansionspolitik. Under resten av sitt liv lade Gösta Schildt ner stor kraft och möda i sitt engagemang för det frivilliga försvaret. Han var en flitig skribent och föredragshållare som talade varmt om vikten att ha ett starkt och oberoende försvar. Han skrev : " Använd medan tiden är alla medel och varje stund att sörja för att vi icke behöva förebrå oss att vi ej gjort allt för vårt försvar. Vi skola istället vara beredda att kunna slå hårt och överallt, så att icke vårt folk skall behöva giva efter för påtryckningar och få uppleva något sådant. Dagens läge är mer skrämmande än någonsin i historien och Tjeckoslovakiens öde är ett memento för varje folk, där frihetens fana vajar. "

Olle Nilsson

Källa. FA. Värmlands Landstormsförbund. Ö 1:3.